

Laci!

Nem tudnál hozzáírni egy Lukácsot?

Ha nem tudjuk kifejezni a helyzet, húzni kell, hogy beférjen egy kép!

Conkörtök del künkre beir

Miska. Tóth

1987. február 7., szombat

NÉPSZABADSÁG

13

LUKÁCS GYÖRGY: MUNKA ÉS KULTÚRA

Nem szükséges elmélyülten tanulmányozni Lukács György munkásságának utolsó korszakát ahhoz, hogy felfigyeljünk egy különös sajátosságára: az a gondolkodó, aki többször kijelentette magáról, hogy politikusi szerepeiben jobbra kudarcot vallott, akiről az a fitymáló vélemény honosodott meg, hogy elméleti tételei túlságosan „elvontak”, magasan a való élet, a művészeti alkotások felett lebegnek, aki hetvenéves korától nagy esztétikai és filozófiai összefoglalásainak létrehozásán fáradozott, az ötvenes, majd a hatvanas évek derekától egyre gyakrabban és mélyrehatóan foglalkozott a politika elméleti kérdéseivel, sőt közvetlenül a szocialista társadalom fejlődésének gyakorlati dilemmáival.

Lukács tökéletesen tisztában volt azzal, mennyire bonyolult, közvetett a taktika, a stratégia és a teória viszonya; hogy a filozófia nem felettese, de nem is „szolgáló leánya” a politikának. Tudatában volt a tévedés kockázatának is. Mi ösztönözte ennek ellenére arra, hogy a politikai praxis aktuális létkérdései felé forduljon? Egyfelől a XX. kongresszus keltette remény, hogy a politikai praxis aktuális létkérdései felé forduljon? Egyfelől a XX. kongresszus keltette remény, hogy a politikai praxis aktuális létkérdései felé forduljon? Egyfelől a XX. kongresszus keltette remény, hogy a politikai praxis aktuális létkérdései felé forduljon?

A kultúra egy része az ember ösztársadalmi tevékenységének. Ne felejtjük el, hogy a marxizmusnak egyik alapvetése az, hogy azáltal, hogy a munka vált a társadalomnak az alapjává, ezáltal létrejön az embernek egy összkapitalizmusához ahhoz az egész komplexushoz, amelyet a munkának egy bizonyos fejlettségi foka egy társadalomban létrehoz. Ez annyira általános dolog, hogy a kezdő társadalomra éppúgy érvényes, mint a mai, csak természetesen nagyon különböző formák között. A kultúra egy része ennek a fejlődésnek. Nem merem — mint nem szakember az archeológia terén — állítani, de nagyon valószínűnek tartom, hogy a kultúra egyik első megjelenési foka az volt, hogy a munkások, amikor előállították a munkaeszközöket, szerszámaikat, és megteremtették a szükséges használati értékeket, milyen mértékben ér-

kus költöttségek felszámolása, a dolgozók aktivitásának felkeltése. Realizmusáról és optimizmusáról tanúskodnak ezek a sorai: „Hosszú évekig fog tartani, míg milliók produktív fáradozásai új marxista szempontból megalapozott) gazdaságot hoznak létre, és ezzel megteremtik egy új (szocialista) élet lehetőségét. Amennyiben azonban most, a gyakorlatban láthatóvá vált, egy ilyen fejlődésnek a perspektívája, az ebben az irányban tett első reális lépést üdvözlölni lehet és kell.”

Távol állt Lukácsot az a szándék, hogy a reform és a demokrácia jelene és jövője kibontakozásában, egy valószínű szocializmus kép kimunkálásában a filozófiát a politológiára, a gazdaságelméletre és -történetre, a szociológiára fűlje helyezze. Ellenkezőleg, a társadalomtudományok nélkülözhetetlen fejlesztése mellett állt ki. O maga az „új élet” lehetőségeinek kereséséhez filozófusként, a filozófia társadalmi felelősségétől vezérelve szólt hozzá. Ebből a nézőpontból a szocializmus társadalmi-gazdasági folyamatainak „gyökerét” (Marxtól tanulva)emberben látta. „Az emberiség sorsát az határozza meg — írta 1956 októberének legelején —, hogy milyen embertípus válik uralkodóvá benne... A filozófus az általa példaképként megrajzolt típusok társadalmi megöröszésétől különös felelősséget vállal magára.”

Lukácsnak az alábbiakban először közölt írása (a kéziratot az MTA Lukács Archivuma őrizi) 1971. január 5-én keletkezett. Itt publikált részlete azt is tanúsítja, hogy szerzője szinte élete utolsó percéig fáradhatatlanul hozzájárult a szocializmus sorskérdéséhez; aggodott azért, hogy milyen embertípus válik benne uralkodóvá. Meglehet, Lukács itt-ott számunkra már nem eléggé „korszerűen” fogalmaz, ám jóval fontosabb ennél, hogy a kultúrát, művelt „jó munkás” modern, megörözendő és megvalósulásra váró példakép.

Sziklai László

ennek például volt egy minimális foka, amely abból adódott, hogy egy analfabéta embernek nagyvárosban élni és nagyvárosi üzemből dolgozni sokkal nehezebb volt, mint egy nem-analfabéta embernek. Hogy az alfabetizmus a kapitalizmus fejlődéséből és a városban éléstől — ami a kapitalizmus színterén összefüggésben van — nő ki, azt hiszem, az egyáltalában nem kétséges. S ennél fogva minden kultúrát abból a szempontból kell megítélni, hogy vajon kik számára mennyire és milyen mértékben hasznos és előrevivő. Nem szabad elfelejteni, hogy például az a kultúra, amelyet a munkásoktól a kapitalizmusban kapott, kétségkívül elsősorban a tőkésosztálynak volt az érdeke, mert egy nagyvárosban állandó munkásságot nélkül nem lehetett volna szerezni. Ennek aztán az a következménye, hogy egy a munkásság akkor szakszervezeti-

Természetes, hogy ahhoz, hogy a munka életszükséglet legyen, kellenek bizonyos szocialista reformok, amelyek a munkának azt a tirannikus és az életet tirannikusan kormányzó kiváltat megcsúsztik és meggyöngyöztik, ti. a munkának kevésbé kell a munkát mint olyan kényszer munkát felfogni, amelyet muszáj csinálnia, mert különben éhenhal; ha ez a szocializmusban megváltozik, és a szocializmusban megváltozik, akkor ezek szocialista következménye csak akkor lehet, ha a munkások között, a gyárban magában, talán nem is mindenképpen kifejezésre jutva, megvan ez a hierarchia. Ez a hierarchia természetesen, nagyon jól tudjuk, a tudományban és a művészetben sem érvényesül száz százalékgig, s tudjuk jól, hogy nagyon előtérben álló tudósok és művészek vannak, akiknek a munkája sokkal rosszabb, mint egyes háttérben levők. Ellenben ez a tendencia mégis kifejlődhetik. A mostani rendszerrel a munkások között van egy bizonyos mechanikus elvégzése a munkának, egy bizonyos alkalmazkodása az apparátushoz, amely azután eredményezi azt, hogy az egyik munkásnak több fizetése van, mint a másiknak. Nem mondom, hogy ezt ma ki lehet küszöbölni, de én illúzióknak tartom azt, hogy ez azután valaha a munka szocialistává átalakulásához vezethet. Ugye mi, a szocialista korszak fel nem számolása miatt, kényszerültünk arra, hogy nem szocializmushoz vezet, hanem bizonyos kapitalizmusban is létező tendenciákat megerősítsünk a munkások mindennapi életmódjában; mert az, hogy az egyiknek van autója, a másiknak nincs, az egyiknek van villája, a másiknak nincs, és így tovább, ez kétségkívül egy bizonyos hierarchiát teremt; én csak azt állítanám, hogy ez a hierarchia sohasem fog egy szocialista hierarchiába átvezetni. Mert ez egy tisztán külső érvényesülése az embernek, s a szocializmusnak az a kritériuma, hogy a munka életszükségletté váljék, ebben a keretben nem fejlődhetik ki; ehhez az kell, hogy előtérbe kerüljön a jó munka, s a munkásnak az üzemből való helyzete attól függjön, hogy milyen jó munkát csinál. Mert csak a jó munkából fejlődhetik ki az az emberi önérték, amelyet számtalan tudásban és íróban észleltünk, amely azonban a régi munkásokban éppen úgy megvolt, és szerintem a leg-szorosabb összefüggésben van magának a munkának a tényével is. Ugye én azt hiszem, hogy ez a probléma, ahogy most itt felmerül, nem termelő-fogyasztó probléma pusztán — ti. a minőség megjavulásának a kérdése —, hanem egy rendkívül fontos átállítása magának a munkának, az egyszerűen kvantitatív eredményeket előző munkával szemben a jó munkának az érvényre juttatása, s a jó munka mint a munkás életének az alap-kategóriája.

kül az összefüggés nélkül sehol sincs kultúra. A kultúra, amely ettől függetlenül válik, az lóg a levegőben, és bizonyos formalitásoknak a megtanulása, amelyeknek semmi jelentősége nincs. Ugye én azt hiszem, hogy a munkáskultúrát enélkül elképzelni nem tudjuk, és meg vagyok róla győződve, hogy ha egyszer lesz egy komoly munkáskultúra, annak a legkülönbözőbb tudományokra a közgazdaságtantól a fizikáig meglesz a hatása annyiban, amennyiben a jól dolgozásból kinőnek problémák, amelyek teoretikusan megoldandók. Ne felejtjük el, hogy ha a modern fizika létrejöttére gondolunk, milyen szoros összefüggésben van az abban a korban létező kézművességgel, hogy a kézművességben felmerülő bizonyos problémák vagy a közlekedésben felmerülő bizonyos problémák kikényszerítették a tudósoktól a magasabb rendű általánosságot; én nem értem állítani, hogy olyan kínai fal, amely a munka kultúráját, a kultúra kultúrájától elválasztja, nem létezik, hogy a valóságban itt az átmeneteknek a tömegei vannak, és nagyon valószínűnek tartom, hogy azokat a tartalékokat, amelyek a jó munkások tapasztalataiban vannak, a mai társadalom még távolról sem használta fel.

A kultúra világméretű fejlődését illetően úgy áll a dolog, hogy eredetileg az összes magasabb rendű kulturális jelenségek, amelyek mind a természetével szoros összefüggésben vannak — gondoljunk csak a paraszti énekeire és táncra — kezdetben lokális jelenségek. Később átalakulnak nagyobb lokális jelenségek, és a kapitalizmus fejlődésében létrejön az — már technikaiailag is megteremtődnek a műszerek ehhez, például a könyvnyomtatásban a pusztai írásos kópizálás helyett —, hogy nemzetközi jelenségek válnak. A kapitalizmus maga egy nemzetközi áramlat, s így természetesen a vele összefüggő kultúra szintén nemzetközivé válik. Ily módon létrejön az a dupla és egymásnak egyáltalában nem ellentmondó folyamat, hogy minden kultúra egy bizonyos talajon nő, egy bizonyos korszak és bizonyos ország konkrét gazdasági — végső fokon a munkával összefüggő — problémáira adott feleleteknek a segítségével, azonban műalkotásokban, képekben, kompozíciókban, irodalmi művekben és így tovább ezek egy bizonyos nemzetközi jelentőséget kapnak, úgyhogy nemhiába beszélt Goethe a XIX. század elején arról, hogy egy világirodalom jött létre.

Ez a világirodalom azt jelenti, hogy a kultúrára adott kulturális, magasabb rendű kulturális válaszok megszűnnek egy kisebb közösség privát ügyei lenni, hanem az emberiségnek az összproblémáira válnak, s ebből a szempontból ítélendők meg, úgyhogy én egészen nevelésnek tartom, ha valaki egy fontos kulturális kérdést mint nem-

Isd. Wilson lapoz

Lj (

Isd. Wilson lapoz

Qdber

Lukács

Pana

szózatban egyetért a főzóna hosszúságával a „fogyni tovább” alternatíváinak kialakításához. Egyik, 1966-ban írt hozzászólásában például azt hangsúlyozta, hogy a valóságos demokráciát nem lehet valamiféle felülről hozott rendelettel egy csapásra „bevezetni”. Az első helyes lépés az üzemek „messzemenő önállóságának” megteremtése, a kezdeményezéseket bénító bürokrati-

hul hozzászólt a szocializmus sorskérdéséhez; aggodott azért, hogy milyen emberitpus válik benne uralkodóvá. Meglehet, Lukács itt-ott számunkra már nem eléggé „korszerűen” fogalmaz, ám jóval fontosabb ennél, hogy a kultúrát, művelt „jó munkás” modern, megőrzendő és megvalósulásra váró példakép.

Sziklai László

szokott beszélni a jövőendőbeli szocialista fejlődésről, de ő a szocialista fejlődés egyik ismérvének tekintti, hogy a munka a pusztán kényszerből átalakul az ember életszükségletévé. Most én nemern azt állítani, hogy csak a jó munka van haték emberi életszükségletévé — éppen szemben a pusztán önkönámi szükségszerűséggel, hiszen persze minden munka, amit az ember csinál, egy önkönámi szükségszerűségnek a kifejezése. De az ember a saját fejlődése organikus részének — paradoxnak hangzik talán. — de úgy van — csak a jó munkát tekintik. Csak a jó munka ad a munkának önérték, magabiztosságot és így tovább. Egyzer egy kitűnő munkással, Karikás Frigyesel beszélgettem a diktatúraban, s megkérdeztem tőle, hogy mi a véleménye Haubrichról. Karikás legyintett a kezével, és azt mondta, Haubrich az egy rossz lakatos. És most én nem állok jót, hogy Haubrich lakatos volt, lehet, hogy más szakmájára volt, ezt elfelejtettem. De mindenestre a középfunctonárius Karikás Frigyes a maga miniszterét aszerint ítélte meg, hogy milyen jó munkás volt a garban. Ez a hierarchia a munkások között 19-ben meg abszolúte létezett; a száláni korszak ezt messzemenően lerombolta, helyébe jött a tisztán kvantitatív produkció.

Hogyna most ezt a jó munka kérdését vizsgáljuk, érteve azalatt, hogy akár kapitalizmus, akár szocializmus, különbség van a munka jó vagy rossz elvégzése között, akkor az emberek, ha ezt megítélik, a mai közönyösségből indulnak ki, és nem veszik észre, hogy mindennemű munkánál megvan ez a hierarchia. Azt hiszem, nincs az az értelmiség, aki ne látott volna olyan esetet, hogy X. Y. komoly tudós, tegyük fel, hogy egy kiváló matematikus, mélyen lenézi az Akadémia matematikus elnökét, mert az rosszabb matematikus önála. Hiába csinálnak hierarchiát, hiába csinálnak elnököket az egyikből, közönséges tagot, sőt még csak nem is tagot a másíkból, ez a lenézés nem fog megszűnni. Hogy megint egy fiatalkori emlékre utaljak vissza, én ismertem Fejér Lipótot, amikor még nem volt egyetemi tanár, és nem volt akadémikus. S nem lehet elképzelni, hogy ő Bekéről, aki ordinárius és akadémikus volt, milyen hallatlan megvetéssel beszélt, azért, mert xy matematikai dologban, amelyet Fejér fedezett fel, a Beke meg sem látta, hogy itt tulajdonképpen probléma van. Most én merném állítani, hogy ez nem egy pusztán intellektuális dolog, hanem a jó munkának a hatása az ember gondolkodására, és ha ez a ma csak bizonyos értelmiség körökben van, akkor ez a mi hibánk, hogy a munkásságból kivesszét, mert azért mondtam el ezt a Karikás-Haubrich-anekdótát, hogy mutassam, mennyire megvolt ez annak az időnek a munkásságában. Ha mi egy szocialista fejlődést akarunk, akkor az nem lehet más, mint: a jó munkából kinöthet a munka mint élet-szükséglet.

bizonyos hierarchiát terem; én csak azt állítanám, hogy ez a hierarchia sohasem fog egy szocialista hierarchiába átvetézni. Mert ez egy tisztán külső érvényesülése az embernek, s a szocializmusnak az a kértériuma, hogy a munka életszükségletté váljék, ebben a keretben nem fejlődhetik ki; ehhez az kell, hogy előtérbe kerüljön a jó munka, s a munkának az üzemben való helyzete attól függjön, hogy milyen jó munkát csinál. Mert csak a jó munkából fejlődhetik ki az az ember önérték, amelyet számtalan tudósan és íróban észleltünk, amely azonban a régi munkásokban éppen úgy megvolt, és szerintem a legszorosabb összefüggésben van magának a munkának a tényével is. Ugyhogy én azt hiszem, hogy ez a probléma, amelyet most itt felmerül, nem termelő-fogyasztó probléma pusztán – ti. a minőség megjavulásának a kérdése –, hanem egy rendkívül fontos átalátása magának a munkának, az egyszerűen kvantitatív eredményeket elért munkával szemben a jó munkának az érvényre juttatása, s a jó munka mint a munkás életének az alapkategóriája.

Az hiszem, hogy a jó munka és a munkás kultúrája között a legszorosabb összefüggés van. Aki csak mechanikusan végzi el a munkáját, az a munka után hazamegy, és nem tördök vele. Aki észreveszi azt — és számos munkást ismerek, aki ezt észreveszi —, hogy ennek a gépnek ez a tökéletessége és az a tökéletlensége, azzal megtörténhetik nagyon könnyen, hogy elkezd érdekeldősből mechanikával foglalkozni és így tovább; a munkások figyelmét éppen a munkájuk irányítja rá arra, hogy a műveltségük nem tökéletes, és számos jó munkást ismertem a régi időből, aki ezen a vonalon vált művelt emberré. Az egyik így, a másik úgy, az egyik a technológiai oldalát, a másik a matematikai oldalát, a harmadik közgazdasági oldalát fejlesztette, de fejlesztini és fejlődni csak megint egy jó munka alapján lehet, mert ott összefüggésbe kerülnek a különböző jelenségek, és ott a munkának a munkásságon túl fejlődő műveltsége és érdeklődési köre — gondoljanak csak olyan típusú munkásokra, mint amilyen Bebel volt, hogy milyen messzire mehet ez —

azért végeredményében a munkából kiindulva bontakozik ki. Nem igaz az, hogy itt egy dualitás van, hogy Bebel egyfelől egy munkás, aki mechanikusan elvégzi a dolgot, másfelől egy ember, aki gondolkodik. Árszámdalmi problémák; az, aki bárki ilyen jelentékeny embernek az életrajzát vizsgálja, az látni fogja, hogy mennyire átmenet van ezek között a dolgok között, amennyiben — azt hiszem, hogy ez is tapasztalható, hogy intellektuális téren is úgy van — amennyiben valamilyen tudományos munkás képes a maga területéről helyesen és jól átmenni általánosabb területekre, az mindig azon a vonalon törekedik, hogy a maga területén jól elvégezze a maga munkáját. Így elő historikus hamarább fog egy igazi történelefilozófiát találni, mint egy tudatlan és rossz historikus. Amivel nem azt állítom, hogy nincsenek tudatlan historikusok, akik történelefilozófiát munkáikat írnak — ma minden lehetséges.

Ha a kultúrát általában vesszük, akkor mindig ezt az összefüggést kell hangsúlyozni, mert enél-

szereket emez, például a könyvnyomtatásban a pusztá írásos kopirozás helyett — hogy nemzetközi jelenségekké váljanak. A kapitalizmus maga egy nemzetközi áramlat, s így természetszerűleg a vele összefüggő kultúra szintén nemzetközivé válik. Így módon létrejön az a dupla és egymással egyáltalán nem elentmondó folyamat, hogy minden kultúra egy bizonyos talajon nő, egy bizonyos korszak és bizonyos ország konkrét gazdasági — végső fokozatig a munkával összefüggő — problémáira adott feleleteknek a segítségével, azonban műalkotásokban, képekben, kompozíciókban, irodalmi művekben és így tovább ezek egy bizonyos nemzetközi jelentőséget kapnak, úgyhogy nemhiába beszéltek Goethe a XIX. század elején arról, hogy egy világradalom jött létre.

Ez a világrólalom azt elenti, hogy a kultúrára adott kulturális, magasabb rendű kulturális válaszok megszűnnek egy kisebb közösség privát ügyei lenni, hanem az emberiségnek az összproblémáivá válnak, s ebből a szempontból itélendő meg, úgyhogy én egészen nevétségesen tartom, ha valaki egy fontos kulturális kérdést mint nemzeti belügyet fog fel, mintha valaki például azt mondaná, hogy az, hogy én Shakespeare-hez pozitíve vagy negatív viszonylom a dráma fejlődése szempontjából, ez beavatkozást jelentene Anglia belügyeibe. Shakespeare rógt túlnőtt Anglia belügyein, úgy, ahogy Tolstoj és Dosztojevszkij és Puskin túlnőttek Oroszország belügyein, és minden kérdés, ami a kultúrában felmerül, ma már csak akkor válik igazán jelentős kérdéssé, hogyha képes a nemzeti határon túl is befolyásolni a kultúrának a fejlődését. Úgyhogy itt képtelenség egy olyan felfogás, mintha a kultúrának a kritikája a nemzeti létbe való beavatkozás volna. A nemzeti létbe való ilyen beavatkozás kétségkívül létezik, mert ha én azt követelm, mondjuk, mint osztárk ember Magyarországtól, hogy emelje vagy süllyessze a cigarettá árát, akkor kétségkívül beavatkoznék Magyarországnak belügyeibe. Ha mint osztárk író azt mondom, hogy Adyt tartom a legnagyobb magyar költőnek, akkor nem avatkoztam be Magyarországi belügyeibe.

A kultúra egy része az ember ösztársadalmi tevékenységének. Ne felejtjük el, hogy a marxizmusnak egyik alapelve az, hogy azáltal, hogy a munka válik társadalmiakká az alapjává, a létezésén az embernek egy ösztársadalmi kódexa ahhoz az egész komplexushoz, amelyet a munkának egy bizonyos fejlettségi foka egy társadalomban létrehoz. Ez nagyon általános dolog, hogy a kezdeti társadalomra éppúgy érvényes, mint a mai, csak természetesen nagyon különböző formák között. A kultúra egy része ennek a fejlődésnek. Nem merem — mint nem szakember az archeológia terén — állítani, de nagyon valószínűnek tartom, hogy a kultúra egyik első megjelenési foka az volt, hogy a munkások, amikor előállították a munkaeszközöket, szerszámokat, és megteremtették a szükséges használati értékeket, milyen mértékben érték el teljes sikert. Az első kultúrdíj munkás az volt, aki, valószínűleg egy kőbaltával előállításánál, a legritkábban tevődött, s a legritkábbnak kellett azt a követ, amit ő csiszolni kezdett, eldobnia azért, mert rosszul csiszolta. Ebből a kultúrából lassan kinőtött azáltal, hogy a munka által teremtetett használati értékek mindig nagyobbakká és jelentékényebbekké váltak, mindig nagyobb különbségeket tett a tervezésnek és a munka végrehajtásának a minősége. Hogyha nem tudom én, házipéteri vagy pláne vérépítési törvény mindenféleképpen van szó, itt óriási különbség van: így vagy úgy hajtom-e végre a munkát; vagy hogy szintén egy egyszerű dolgot mondjak: a földművelésnél lehet így szántani és lehet úgy szántani, lehet az ökröket így párosítani és úgy párosítani és így tovább. Az, hogy a munkában ez az alternatív lehetőség megvan, a munka fejlődése a munkaproduktumok és az előállított munkások és a munka produktumait használati szempontjából egy kultúra emelést jelent, kultúra alatt érte azt, hogy mindig jobban és jobban, elősebb szemmel tudják a sikerület a nem sikerültől megkülönböztetni. Ebből a sikerület és nem sikerültől nőnek ki azután mindazok a kérdések, amelyek későbbi fejlődésekben egy bizonyos speciális kultúrát hoznak létre. Csak sohasem szabad elfelejteni, hogy bármilyen speciális munkamegosztás révén jön ez létre, ez a speciális munkamegosztás sem más, mint egy kifejezési módja annak a munkán alapuló ösztársadalmi viszonylatnak, amelyből ez kinő. Amikor mondjuk Görögországban, Spártában kinőtt egy egészen specifikus katonai kultúra, ez a katonai kultúra nem a semmiből, hanem a spártai termelési viszonyokból nőtt ki.

És éppen úgy nem szabad soha elfelejtenünk, hogy a kultúra kérdése sem mindenkor végső fokon azzal függnek össze, hogy az akkori munka milyen igényeket állít az emberrel szembe. Hogyha például kifejezésre jut, ami már a XIX. században kifejezésre jutott, a munkáosztálynak egy bizonyos kultúrája.

ennek például volt egy minimális foka, amely abból adódott, hogy egy alfabetizált embernek nagyvárosban élni és nagyvárosi üzembelen dolgozni sokkal nehezebb volt, mint egy nem-alfabetizált embernek. Hogy az alfabetizmus a kapitalizmus fejlődéséből és a városban élésből — ami a kapitalizmus-sal szintén összefüggésben van — nő ki, azt hiszem, ez egyáltalában nem kétséges. S ennél fogva minden kultúrát abból a szempontból kell megítélni, hogy vajon kik számára mennyire és milyen mértékben hasznos és előrevivő. Nem szabad elfelejteni, hogy például az a kultúra, amelyet a munkássztyál a kapitalizmusban kapott, kétségkívül elsősorban a tökésoztálynak volt az érdeke, mert egy nagyvárosban állandó munkásságot nélkül nem lehetett volna szerezni. Ennek aztán az a következménye, hogy ez a munkásság akkor szakszervezetileg és pártszempontból megszervezedett, és az így szerzett kultúrát a maga érdekeinek a kivívására hasznosította. Ez megint mutatja, hogy a kultúra egyrészt mennyire nem egy egységes és sematikusan megfogható fogalom, másrészt azonban az a helyzet, hogy itt is a mindenkori produkciófeljuttatási foknak az életre való átviteléről van szó. Mert nem véletlen, hogy a XVIII. század munkássága a gépre még géprombólás formájában reagált, a XIX. század munkássága már sztrájkok és bérjávítás irányába halad. Ez kétségkívül a munkaskultúrának egy fejlődése, de éppoly kétségtelen, hogy mind a kettőben egy bizonyos társadalomnak a maga idejében létrejövő munkafomákra való reakciója fejeződik ki.

Azi hizem, hogy ezt a részét a munkáskultúrának sohasem szabadna elfelejteni, és itt kapcsolódik bele egy rendkívül fontos kérdés, ami a mi számunkra a sztalíni korszaknak egy rossz öröksége. Ti a kapitalizmusban, bármennyire egyenlősítette a gyár, a gépek a munkásoknak a produkcióját, egészen kétségkívül óriási szerepet játszott, hogy valaki jó munkás-e vagy nem, mert csak technológiai fantasztaák képzelik azt el, hogy a technikus fejében a gépek és az összes szerzőszámok tökéletesen megvannak, s a munkás most egy mechanikus végrehajtó szervvé válik; azt hiszem, mindenki közüllunk, aki életében valaha látott gyárat és gyári munkát, tudja jól, hogy ez egyáltalában nem igaz, hogy a legteketelebb technika mellett a munkások végrehajtó módjában — hogyha nincs is más feladatuk, mint hogy valamit a gyárban végrehajtsanak — óriási fokozatok vannak jó és rossz munka között. Most már a sztalíni időben, amely kizárólag a munkaprodukció *menyesséjét* áll-

munkaerőtermelési mennyiséget állította az előtérbe, a jó munkának a koncepciója kiveszett, a jó munka becslése kisebb lett az üzemből, mint régen volt, és – ha most szocialista szempontból teszem fel ezt a kérdést – ezzel egy rendkívül rossz és nehéz helyzetet teremtetünk magunknak. Mert Marx ugyan csak nagyon szűkszavúan

szokott beszélni a jövődbéli szocialista fejlődésről, de ő a szocialista fejlődés egyik ismérvének tekintti, hogy a munka a pusztán kényszerből átalakul az ember életszükségletévé. Most én merném azt állítani, hogy csak a jó munka állíthatik emberi életszükségletté – éppen szemben a pusztán önkönömialkultúrával, hiszen persze minden munka, amit az ember csinál, egy önkönömialkultúra szerszámának a kifejezése. De az ember a saját fejlődése organikus részének paradoxan hangzik talán, de úgy van – csak a jó munkát tekintik. Csak a jó munka ad a munkának önértéket, magabiztosságot és így tovább. Egyszer egy kitűnő munkással, Karikás Frigyesssel beszélgettem a diktatúrában, s megkérdeztem tőle, hogy mi a véleménye Haubrichről. Karikás legyintett a kezével, és azt mondta, Haubrich az egy rossz lakatos. És most én nem állok jól, hogy Haubrich lakatos volt, lehet, hogy más szakmája volt, ezt elfelejtettem. De mindenesetre a középfunkcionárius Karikás Frigyes a maga miniszterét aszerint ítélte meg, hogy milyen jó munkás volt a gyárban. Ez a hierarchia a munkások között 19-ben még abszolút létezett; a szlalinai korszak azt messzemenően lerombolta, helyébe jött a tisztán kvantitatív produkció.

Hogyan most ezt a jó munka kérdését vizsgáljuk, érve azallat, hogy akár kapitalizmus, akár szocializmus, különbözően van a munka jó vagy rossz elvégzése között, akkor az emberek, ha ezt megítélik, a mai közönyösségből indulnak ki, és nem veszik észre, hogy minden munkánál megvan ez a hierarchia. Azt hiszem, nincs az az értelmiségi, aki ne látott volna olyan esetet, hogy X. Y. komoly tudós, tegyük fel, hogy egy kiváló matematikus, milyen lenézi az Akadémia matematikus elnökét, mert az rosszabb matematikus önálló. Hiába csinálunk hierarchiát, hiába csinálunk elnököket az egyikből, közönséges tagot, sőt még csak nem is tagot a másikból, ez a lenézés nem fog megszűnni. Hogy megint egy fiatalok emlékre utaljak vissza, én ismertem Fejér Lipótot, amikor még nem volt egyetemi tanár, és nem volt akadémikus. S nem lehet elképzelni, hogy ő Bekéről, aki ordinárius és akadémikus volt, milyen hallatlan megvetéssel beszélt, azért, mert xy matematikai dologban, amelyet Fejér fedezett fel, a Beke meg sem látta, hogy itt tulajdonképpen probléma van. Most én merném állítani, hogy ez nem egy pusztán intellektuális dolog, hanem a jó munkának a hatása az ember gondolkodására, és ha ez a csak bizonyos értelmiségi körökben van, akkor ez a mi hibánk, hogy a munkásságból kivesszük, mert azért mondtam el ezt a Karikás-Haubrich-anekdótát, hogy mutassam, mennyire megvolt ez annak az időnek a munkásságában. Ha mi egy szocialista fejlődést akarunk, akkor az nem lehet más, mint: a jó munkából kinöthet a munka mint életszükséglet.

Elengedhetetlennek tartotta ugyanakkor nemcsak a dolgozók demokratikus részvételének, hanem a kritikának és a nyilvánosságnak a biztosítását. Nyilvánosan ható közvélemény nélkül - vélte - valóságos gazdasági reform, egyben az emberek életmódjának reformja, sem az elméletben, sem a gyakorlatban nem valósítható meg.

Lukácsnak a szocialista gazdaság szükségszerű átépítésére vonatkozó elképzeléseiben a legfontosabb "láncszem" az, hogy belső kapcsolatot kell teremteni a minőségi termelés és a demokratizálás között. Ez a kapcsolat lehet a bázisa annak, hogy az ember emberhez méltó léthez jusson és szokjon hozzá a mindennapi életben. "A gazdasági fejlődésnek az ember átalakulásához való viszonya, melyre itt gondolunk, a maga gyakorlati konkrétságában sokkalta bonyolultabb. Közvetlenül ez mindössze egy gazdasági reform a termelési és elosztási mechanizmus mennyiségi fokozása és minőségi javítása céljából. Emellett azonban ki fog derülni, hogy a szocialista gazdaság, jóllehet rugalmas viszonya a fogyasztáshoz életkérdéssé vált, mégsem lesz képes ezt egy kapitalista »modell« egyszerű »bevezetésével« megoldani. Amit a kapitalizmusban a piac lényegében spontán módon tud megoldani, itt ki kell egészíteni a termelési folyamat - kezdve a terveken a gyakorlati megvalósításig - sokdimenziós, sokféleképpen variált demokratizálásával."